

تاریخ روابط ایران و عثمانی در عصر صفوی

به کوشش:
مکرم نصرالله صالحی

انتشارات طهوری

سرشناسه	: صالحی، نصرالله، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ روابط ایران و عثمانی در عصر صفوی / به کوشش: نصرالله صالحی.
مشخصات نشر	: تهران: طهوری، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۳۸۹ ص.
فروست	: مجموعه تاریخ ایران و عثمانی؛ ۴.
شابک	: 978-600-5911-23-7
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: ایران — روابط خارجی — ۹۰۷-۱۱۴۸ق.
موضوع	: ترکیه عثمانی — روابط خارجی — ایران.
موضوع	: ایران — روابط خارجی — ترکیه..
موضوع	: ترکیه — روابط خارجی — ۱۲۸۸-۱۹۱۸م.
موضوع	: ایران — تاریخ — صفویان، ۹۰۷-۱۱۴۸ق.
موضوع	: ترکیه — تاریخ — امپراتوری عثمانی، ۱۲۸۸-۱۹۱۸م.
رده‌بندی دسکریه	: ۱۳۹۲ ت ۱۶ ص ۱۱۸۲ DSR/
رده‌بندی دی‌سی	: ۹۵۵/۷۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۱۶۴۵۱

انتشارات طهوری

شماره ۱۴۳۸، خیابان انقلاب، صندوق پستی ۱۴۴۸-۱۳۱۴۵

تلفن ۶۶۴۰۶۳۳۰ - ۶۶۴۸۰۰۱۸

تاریخ روابط ایران و عثمانی در عصر صفوی

به کوشش:

دکتر نصرالله صالحی

چاپ اول، ۱۳۹۴

صفحه‌آرایی: علم‌روز

ناظر فنی: بهروز مستان

چاپ افست: گلشن سبز

تیراژ، ۵۵۰ نسخه

شابک: ۷-۲۳-۵۹۱۱-۶۰۰-۹۷۸-۹۷۸-۶۰۰-۵۹۱۱-۲۳-۷ ISBN 978-600-5911-23-7

حق هرگونه چاپ و انتشار برای انتشارات طهوری محفوظ است

۴۰۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

مقدمه ۷

[بخش اول]

۱. مروری بر منابع مربوط به روابط عثمانی - صفوی ۱۵
مصطفی ارآوجی / نصرالله صالحی
۲. روابط عثمانی - صفوی در منابع عثمانی و تاریخ‌نگاری معاصر ترک ۲۹
احمد یاشار اوجاق / علی‌اصغر دلبری‌پور، علی حکم‌پور
۳. منابعی مهم درباره روابط عثمانی - صفوی: مجموعه منابعی از سده دهم ۴۷
رفعت اینانچ، عمر اُزکان / نصرالله صالحی

[بخش دوم]

۴. پیدایش دولت صفوی و روابط عثمانی - صفوی در روزگار بایزید دوم ۶۱
به‌ست قاراجا / حسین محمدزاده صدیق
۵. اقدامات دولت عثمانی برضد تلاش‌های شاه اسماعیل برای گسترش تشیع در آناتولی ۸۷
اسماعیل کوچک داغ / نصرالله صالحی
۶. روابط عثمانیان - صفویان در دوره یاوز سلطان سلیم ۱۲۱
مصطفی اِکینجی / حجت فخری

[بخش سوم]

۷. طلاها و هدایای گران‌بهای ارسالی از سوی سلطان سلیمان و فرزندش سلیم برای شاه طهماسب برای تسلیم شاهزاده بایزید ۱۶۱
اسماعیل حقی اوزون‌چارشیلی / صفیه خدیو
۸. اهمیت نصرت‌نامه مصطفی عالی افندی در تاریخ دیپلماسی عثمانی ۱۶۹
مصطفی ارآوجی / نصرالله صالحی، صفیه خدیو
۹. انتقادهای مصطفی عالی افندی از لشکرکشی به قفقاز در نصحة‌السلاطین در ۹۸۶-۹۸۷ و ۹۸۷-۹۸۸ ۱۸۵
مصطفی ارآوجی / نصرالله صالحی، صفیه خدیو

[بخش چهارم]

۱۰. مسئله گیلان و مذبذبات مابین ایران و عثمانی ۲۰۳
جهاد آی دوغوش اوغلو / مهرداد صدیقی
۱۱. رویارویی عثمانی و صفوی در عهد عباس (سده‌های دهم و یازدهم) ۲۲۱
عزیز کوپلی / نصرالله صالحی، صفیه خدیو

[بخش پنجم]

۱۲. روابط ایران و عثمانی در سده دوازدهم ۲۵۱
اسماعیل حقی اوزون‌چارشیلی / وهاب ولی
۱۳. مناسبات ایران و عثمانی از منظر دین و سیاست ۲۸۷
صفوت ساری کابا / داود وفایی
۱۴. پی‌آمدهای اجتماعی کشمکش‌های عثمانی - صفوی ۳۰۹
صائم ساواش / علی کاتبی
۱۵. تدارکات و پشتیبانی در لشکرکشی‌های عثمانی ۳۴۷
عمر ایشیلیر / حسن اسدی
- نمایه‌ها ۳۶۹
نمایه اشخاص / نمایه جای‌ها / نمایه کتاب‌ها

مقدمه

عثمانیان در ابتدا، قبل از فتح امپراتوری کوچک و کم اهمیت در آناتولی بودند. اما، این امپراتورین کوچک به تدریج گسترش یافت و سپس به یک امپراتوری بزرگ تبدیل شد که بخش هایی از سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا را دربرمی گرفت. قلمرو امپراتوری عثمانی در همه جهات، به جز جهت شرقی آن که قلمرو ایران بود، گسترش چشمگیری یافت. عثمانیان با وجود لشکرکشی های مکرر به مرزهای ایران - که گاه پیروزی هایی نیز به دست می آوردند - هیچگاه نتوانستند بر دولت های حاکم بر ایران غلبه یابند. بنابراین، سرنوشت آنان در شرق، بیشتر تن دادن به وضع موجود بود.

سلطان سلیم، یاووز، هرچند در سودای ریشه کن کردن دولت تازه تأسیس صفویان بود، بعد از پیروزی در چالدران، نتوانست بیش از چند دروازه را تیریز بماند و ناچار به استانبول بازگشت و آرزوی سرنگونی صفویان هیچگاه عملی نشد. حال آنکه یاووز در مرزهای غربی، دولت مصر را درهم شکست و این کشور بزرگ را به یکی از ایالت های امپراتوری عثمانی تبدیل کرد.

سابقه کشمکش های سیاسی و برخوردهای نظامی دولت عثمانی با ایران به پیش از صفویه بازمی گردد. با این حال، عصر صفویه نقطه عطف در برخوردهای دو دولت محسوب می شود. برخوردهای دوره های بعد از صفویه نیز در ادامه همین دوره قابل تعریف است.

رقابت‌های سیاسی و نظامی دولت‌های ایران و عثمانی در دوره صفویه ماهی ایدئولوژیک نیز پیدا کرد. به‌ویژه در طرف عثمانی، دستگاه مذهب یکسره خدمت سیاست قرار گرفت و دستاویز شرعی یورش‌های سپاهیان عثمانی مرزهای ایران شد، یورش‌هایی که در طول چند سده، دو دولت هم‌دین و همس را در معرض زیان‌های جبران‌ناپذیر قرار داد.

بنابراین، روابطی پرفراز و نشیب میان دو کشور در طول چند سده رقم خورد و دفتر تاریخ دو کشور را تیره و تار کرد. دفتری که برگ برگ آن شایسته بازخوان و کندوکاو است. این کار، نخست از سوی پژوهشگران غربی صورت گرفت. اما پژوهشگران ایرانی و ترک تا یک دهه اخیر از پرداختن به این مهم غفلت ورزیدند. خوب بختان در سال‌های اخیر پژوهش‌های شایسته‌ای انجام شده است. هرچند نسبت پژوهش‌های صورت گرفته در این دو کشور، یکسان نیست و در ترکیه اقبال بیشتری به بررسی روابط دو کشور، به‌ویژه با استناد به منابع دست‌اول عثمانی، در قالب مقاله، کتاب و پایان‌نامه صورت گرفته است. البته دست محققان ترکیه با توجه به آرشو بسیار غنی نخستین سری که میراث عثمانی است، بسیار پربارتر از هم‌تایان ایرانی خود است. باین حال، این امر نمی‌تواند بهانه‌ای برای کم‌کاری محققان ایرانی باشد. این محققان، به‌ویژه کسانی که عصر صفویه را در کانون پژوهش‌های خود قرار داده‌اند، در زمینه شناخت روابط ایران و عثمانی متأسفانه دچار دو غفلت شده‌اند: نخست بی‌توجهی به منابع و مؤلف عثمانی که بیشتر آنها حاوی آگاهی‌های ارزشمند از روابط ایران و عثمانی است. دوم، بی‌توجهی به پژوهش‌های جدید مورخان معاصر ترکیه در زمینه روابط دو کشور؛ چنانکه در مقاله‌ها، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌های پژوهشگران عصر صفوی در ایران، جای خالی منابع و پژوهش‌های جدید مورخان ترکیه کاملاً خالی است. البته این دو اشکال در پژوهش‌های انجام‌یافته در ترکیه نیز مشهود است.

نگارنده از چند سال گذشته کوشیده است در حد توان به جبران این دو

کاستی همت گمارد؛ بدین سان که از یک سو، با انتشار «مجموعه تاریخ ایران و عثمانی»^۱، تعدادی از متون مهم عثمانی را به فارسی برگردانده، و از سوی دیگر، برخی مقاله‌های پژوهشگران ترکیه را ترجمه و منتشر کرده است.^۲ اما کار اخیر، شکل نظامند نداشت؛ از این رو، به این فکر افتاد تا تعدادی از جدی‌ترین مقاله‌های پژوهشگران معاصر ترکیه در زمینه روابط دو کشور را برگزیند و برای برگردان آنها از برخی دوستان اهل فضل نیز کمک بخواهد تا بجای انجام کار فردی، کاری جمعی صورت گیرد. کاری که خوشبختانه با توفیق قرین شد و حاصل آن کتابی است که پیش رو دارید.

گفتنی است که دو هدف دیگر در تدوین اثر حاضر مدنظر بود. یکی آن که جدی‌ترین و جدیدترین پژوهش‌های محققان ترکیه در خصوص روابط ایران و عثمانی در عصر صفوی، آنجا ارائه شود تا پژوهشگران عصر صفوی در ایران با دیدگاه‌های هم‌تایان خود در ترکیه آشنایی بیشتری پیدا کنند، دوم آنکه جمعی از پژوهشگران ایرانی مسلط به زبان ترکی استانبولی کاری جمعی صورت دهند تا شاید مقدمه‌ای باشد برای کارهای مشترک بعدی.

در همین جا لازم است از دوستان دانشمند و رجمندی که درخواست نگارنده را در خصوص قبول زحمت ترجمه مقاله‌های پیشنهادی پذیرفتند سپاسگزاری کنم. گفتنی است که نگارنده بعد از دریافت متن ترجمه، آنها را سطر به سطر با اصل مقاله‌ها برابرخوانی کرده و در اندک مواردی حسب ضرورت، ویرایشی هم انجام داده، اما در نثر و نوشتار مترجمان محترم هیچ دخل و تصرفی را نداده است. انتخاب مقاله‌ها و چینش آنها و نیز یکسان‌سازی پی‌نوشت‌ها کار دیگری بود که نگارنده انجام داد. جا دارد از دوست گرامی جناب آقای اسدی که ترجمه‌های نگارنده را نیز با اصل مقابله کرده و پاره‌ای نکات را یادآور شدند، سپاسگزاری کنم.

۱. از این مجموعه تاکنون چهار کتاب از سوی انتشارات طهوری به چاپ رسیده است.

۲. نگاه کنید به: ترجمه مقاله «ریشه‌های تاریخی روابط ایران و ترکیه» به قلم گوک‌خان چتین سایا، در مزدک‌نامه/۳، خواهان جمشید کیان‌فر، پروین استخری، تهران: ۱۳۸۹، ص ۵۰۱-۵۲۹، و دو سه مقاله دیگر در شماره‌های ۱ تا ۴ مزدک‌نامه.

اگرچه مقالات حاضر از منابع مختلف گردآوری شده و لذا موضوع و نویسندگان آنها متفاوت است، اما تلاش شده تا بعد از دسته‌بندی در پنج بخش قرار گیرند: در بخش نخست، سه مقاله که همگی مربوط به منبع‌شناسی روابط دو کشور است، آورده شد. در بخش دوم، سه مقاله که بیشتر مربوط به واکنش عثمانی به تشکیل دولت صفوی و برخوردهای دو طرف در اوائل شکل‌گیری صفویان است، آورده شد. در بخش سوم، یک مقاله مربوط به روابط دو کشور در زمان شاه طهماسب و سلطان سلیمان قانونی است، و دو مقاله دیگر، دوره شاه اسماعیل دوم و شاه محمد خدابنده که سلطنت‌شان مقارن با حکمرانی مراد سوم بوده را پوشش می‌دهد. در مقاله بخش چهارم به دوره سلطنت شاه عباس یکم و شاه صفی اختصاص دارد. در بخش پنجم، به‌جز مقاله «روابط ایران و عثمانی در سده دوازدهم» که مربوط به دوره ایرانی سلطنت صفویان است، سه مقاله دیگر هریک موضوعات جالبی از روابط دو کشور را بازگو می‌کنند؛ بدین ترتیب که صائم ساواش در مقاله خود که بیشتر مستند به منابع آرشیوی عثمانی است، پی‌آمدهای اجتماعی برخوردهای عثمانی - صفوی، که چندان مورد توجه نبوده، را تجزیه و تحلیل کرده، صفوت ساری قایا روابط دو کشور را از منظر دین و سیاست بررسی کرده است، و مقاله پایانی نیز از این نظر جالب است که چگونه راه‌های چگونگی لشکرکشی‌های عثمانی در مسیر استانبول تا مرزهای ایران و نواحیات و پشتیبانی انجام شده در طول لشکرکشی قرار می‌دهد.

ترجمه و انتشار مجموعه حاضر با هدف آگاهی‌بخشندگان ایرانی از دیدگاه‌های مورخان معاصر ترکیه از روابط ایران و عثمانی در عصر صفوی گردآوری شده است. انتشار پژوهشهای محققان ترکیه به ویژه در زمینه تاریخ صفویه دست‌کم می‌تواند آگاهی پژوهشگرانی ایرانی از نقطه‌نظرات محققان ترک را افزایش دهد و زمینه پژوهشهای انتقادی را فراهم سازد. دیدگاههای مطروحه در مقالات حاضر مورد تأیید مترجمان نیست. هریک از مقاله‌ها دارای نقاط قوت و

ضعف است. برخی نظرات مطرح شده در مقاله‌ها به‌طور جدی قابل نقد است. برخی نظرات نیز قابل طرح نیست، از این رو چنین مطالبی در ترجمه حذف و به جای آن [...] آورده شده است. چنانکه گفته شد ترجمه و انتشار این گونه نوشته‌های قابل انتقاد محققان ترکیه، می‌تواند انگیزه و جرقه‌ای باشد برای پژوهشگران تاریخ در ایران که نسبت به پژوهش در روابط دو کشور، بیش از پیش اهتمام ورزند؛ کاری که در ایران، نسبت به ترکیه کمتر صورت می‌گیرد.

گفتیم است که سه مقاله مجموعه حاضر از دایرةالمعارف ترکان و بقیه که در فصلنامه‌های علمی و معتبر ترکیه منتشر شده، از اینترنت گرفته شده است. نشانی دقیق محل انتشار هر یک از مقاله‌ها در ذیل صفحه نخست هر مقاله آورده شده است.

نصرت‌الله صالحی

تیرماه ۱۳۹۱